

Od „psa čuvara“ do „poslušnih pudli“

Slobodan Reljić,
Odumiranje slobodnih medija,
JP Službeni glasnik, Beograd, 2011

Slobodan Penezić

U izdanju *Službenog glasnika* početkom 2011. godine objavljena je knjiga *Odumiranje slobodnih medija*, autora Slobodana Reljića – novinara i dugogodišnjeg glavnog i odgovornog urednika magazina *NIN*. Knjiga je zapravo rezultat velikoga autorovog profesionalnog iskustva, kao i istraživanja koje je Reljić obavljao pripremajući najpre svoju magistarsku tezu, a potom i doktorsku disertaciju na temu: *Promena karaktera medija u savremenom kapitalizmu: uzroci, akteri, posledice*.

Samo delo je, prema priznanju autora, proizvod lične potrebe da posle 30 godina rada u novinarstvu objasni samom sebi „gde sam bio, šta sam radio i šta je bilo s onim što su bili naši ciljevi“, a što bi indirektno trebalo da ukaže na želju da se detaljnije analiziraju uzroci propadanja prvobitnih novinarskih ideala i nastanka aktuelne slike novog sveta medijske neslobode. Secirajući brojne važne istorijske događaje i uticaj medija na njih, on dijagnostifikujući određene probleme i posledice zapravo ukazuje na globalne okolnosti i karakter sveta u kojem živimo.

Njegova dijagnoza možda je stoga najbolje oslikana u uvodu u kojem konstatuje sledeće: „Građanin je danas zombi naučen da ide na izbore i bira između nekoliko ponuda istog reda, radi u korporacijama kao u radnim logorima, sugerše mu se da je moral nepotreban balast, porodica robijašnica u kojoj se siluje ljubav i pravo čoveka da slobodno bira; dobrim spinovanjem čoveku kome je

vrhunski cilj potrošnja iz sfere ‘izmišljenih potreba’ bilo šta se može predstaviti kao istinska vrednost društva“. Rešenje, kako naposletku i sam priznaje, Reljić nije kadar da ponudi, ali i te kako uspeva da skenira većinu problema, konceptualizuje ih i dovede u uzročno-posledičnu vezu.

Knjiga Slobodana Reljića korisna je stoga iz više razloga. Naime, pisana iz pera uticajnog novinara i hroničara višedecenijskih dešavanja i promena u srpskom, jugoslovenskom, ali i svetskom medijskom prostoru ona predstavlja svedočanstvo o brojnim događajima koji su oblikovali izgled medijske scene u Srbiji i svetu danas. Sa druge strane, pokazujući njegovu akademsku kompetentnost ona predstavlja i koristan vodič kroz viševekovni razvoj novinarstva i medija, ali i ljudskih sloboda ukazujući na one istorijske, ali i teorijske momente koji su nepobitno uticali na njihovu današnju funkciju, ali su očigledno bili i moguće izvoriste brojnih problema i izazova sa kojima se mediji danas susreću.

Govoreći o izvornim načelima novinarskog poziva, autor daje obiman pregled teorijskih okvira, razmišljanja i polemika o značaju slobode mišljenja i govora, a samim tim i novinarstva i medija u celini, sudeći o uticaju medija uglavnom iz pozicije tehnološkog determinizma. Od Erazma Roterdamskog i ludosti kao nesputane slobode izražavanja, preko Kjerkegora i „vremena dreke“ pa do onoga što Frankfurt (Frankfurt, Hari, „O proseravanju“, Vega media, Novi Sad, 2006) označava kao „vreme proseravanja“, on ukazuje na nekadašnji iracionalni optimizam u pogledu prognoza buduće (danas aktuelne) medijske uloge i značaja, pokazujući brojne zablude i smišljene diverzije koje su rezultirale sadašnjom pervertiranom slikom davno ustanovljenih ideala i načela.

Prateći civilizacijski razvoj, Reljić pravi ram od brojnih suštinski važnih istorijskih događanja koja su uslovila, naravno, i ulogu i uticaj novinarske profesije i medija danas. Od sumraka feudalizma i Francuske revolucije, preko romantičarskog zanosa i „velikih“ i „malih“ ratova u 20. veku, on govoreći o razvoju ljudskih sloboda i evoluciji pojmova slobode govora i slobode štampe akcentuje momente „preokreta“ u kojima su utopistička i neprecizno definisana shvatanja četvrtog stuba demokratije, koji je davno prevazišao doba nevinosti, dovela do privatizacije novinarskog umeća, sveopšte tabloidizacije i osvajanja političke i svakolike vlasti okupacijom medijskog prostora. Klicu propasti on tako nalazi u davnašnjim, preterano ambicioznim obećanjima da će sloboda štampe značiti i jednaku slobodu za sve.

Dok navodi pouke o slobodi Bendžamina de Konstana, oca i sina Mila, on nema mnogo toga lepog i optimističnog da kaže o medijima, jer im ubrzo za-

tim suprotstavlja primere uokvirene orvelovskom paradigmom „Velikog brata“, a ilustrovane gebelsovskim i staljinističkim propagandnim modelima u čijim rukama su mediji postajali hladno oružje koje je služilo obračunu sa onima drugačijeg mišljenja. On tako opravdano konstatuje kako je kroz decenije i vekove virus antislobode rezultirao epidemijom u sferi medija, pa su mediji od „psa čuvara“ postali „poslušne pudle“. Ukazujući na represiju nad medijima i proces indirektnog osvajanja javnog mnjenja, on podseća i na Kamijeve zaključke koji su još u prvoj polovini 20. veka u sivo-crnim tonovima govorili o načinu funkcionisanja medija.

Reljić, naravno, navodi i one temeljne teorije o medijima i javnom mnjenju, pišući o Makluanu, Lasvelu, Lipmanu i Habermasu, ali i zaključuje da je danas, nažalost, prava retkost susresti se sa medijima koji daju prostor autorским tekstovima onih istinskih poznavalaca medija, poput Čomskog ili Debrea, koji objektivno i kritički promatraju njihov rad. Brilljantna podsećanja na nušičevski tretman pojma javnog mnjenja i Šoova uputstva o monopolu pobjednika nad istinom, autor bez ustezanja upozorava na nespornu činjenicu o globalnom talasu fragmentacije stvarnosti, na koju su Frankfurtovcu upućivali govoreći o nemogućnosti spoznaje celokupne slike i istine. On, stoga, konstatuje da je danas od davno proklamovanih sloboda na sceni očigledan jedino propagandni rat za interpretaciju „najboljeg društva“.

Autor zato ne zaboravlja da podseti i na oca tabloidnog novinarstva Viliama Hersta, ali i pionira PR mašinerije Edvarda Barnejsa, pišući o smrti ideje progresa i upokojenju nezavisnog novinarstva usled uticaja advertajzinga koji ne samo da kreira medijske sadržaje, već i same potrebe ljudi. On stoga konstatuje da novinarstvo danas ima pre svega zabavljačku funkciju u kojoj je sve postalo zabava, pa čak i ratovi, a medijima više nije cilj da čitaoca informišu o istini i nateraju da misli, već da učine da se on čudi, plaši i na kraju nasmeje. Ukazujući na to da poplava naizgled bezazelnih tema iz „lifestyle“ korpusa, u moru tabloidnih i rijaliti šou formi, služi zapravo tome da se zabašure one realni, suštinski društveni problemi i tako ukine prostor za raspravu o njima (još jedan momenat Frankfurtske škole), autor govori o brisanju granica između informacije i advertajzinga, komercijalnoj proizvodnji vesti i sveopštem manipulativnom karakteru medija i onih koji imaju kontrolu nad njima.

Poredeći tako pojedine važne istorijske događaje i razmere koje su oni poprimili zahvaljujući medijima, on, primera radi, otvoreno govori o tome da je pad Berlinskog zida zahvaljujući propagandi označen važnijim nego, primera radi, dešavanja na pekinškom Tjenanmenu iz 1989, što je, kako konstatuje, iz

današnje perspektive sasvim neosnovano i pogrešno. On istovremeno poredi i nekadašnje istočne-socijalističke i zapadne-kapitalističke medije, ukazujući na to da su slobode i idealizacija zapadnih medija zapravo bili samo deo isceniranog dekora jer su te slobode i ideali bili samo deklarativni i kao takvi ustanovljeni isključivo na komparativnim prednostima u odnosu na tada neslobodne socijalističke medije, te da je sa rušenjem takvih režima na Istoku nestala i potreba da se relativističkim pohvalama liberalnog modela dokazuje njegova superiornost.

Povlačeći paralelu između nespремnosti istočnoevropskih medija da se suoče sa krahom socijalizma 1989. i slepila zapadnih medija da predvide krah Volstrita 2008. i početak svetske ekonomske krize, on zapravo pokazuje i globalno posrtnanje i sumrak medija, medijskih sloboda, novinarske etike i profesionalizma. Sa druge strane, oslanjajući se na ideju o autonomnosti sistema kojem svi pripadamo, a niko u potpunosti nema kontrolu nad njim, on indirektno ukazuje i na krah ovakvog potrošačkog modela medija.

Posebno poglavlje, ali i stalno prisutni motiv u samoj knjizi predstavlja analiza uloge novinara i medija na ovim prostorima, a Reljić ocenjuje da je očigledno propadanje srpskog novinarstva mnogo tragičnije od propadanja medija u zemljama razvijene demokratije, jer se ovi „naši“, oponašajući ono što nikada nije bilo dobro, dvostruko više uvaljuju u glib vremena u kojem egzistiraju. Ostaje, ipak, utisak i žal za tim da je autor na iscrpnu analizu i argumentaciju globalnih medijskih posrtnanja mogao dodati i još bogatiji i detaljniji pregled i ocenu brojnih dešavanja sa naših prostora o kojima bi, s obzirom na svoja iskustva, još dosta toga sigurno imao da kaže i koja bi verovatno samo dodatno potvrdila većinu njegovih razmišljanja i zaključaka.